

Francusko-njemački udžbenik povijesti: model kojeg treba slijediti ili primjer kojim se inspirirati?

Najvažniji kvalitativni skok u poučavanju povijesti učinjen je nedavno u Francuskoj i Njemačkoj. Točnije, po prvi puta gimnazijalci dviju različitih država – učenici prvog, drugog i završnog razreda francuskih te učenici napredne razine njemačkih gimnazija (*Oberstufe*), kao i njihovi profesori povijesti – imaju na raspolaganju, ukoliko to žele, dva udžbenika povijesti sa potpuno identičnim sadržajem (čak i naslovnom stranicom te formatom), prilagođene, koliko je to moguće, važećim programima i pripremama za maturu. Udžbenik za završni razred, objavljen u jesen 2006. godine, ima 366 stranica i obrađuje povijest Europe i svijeta od 1945. godine do naših dana.¹ Nešto opširniji, udžbenik za prvi razred, objavljen u proljeće 2008. godine, ima 387 stranica i obrađuje povijest Europe i svijeta od Bečkog kongresa do 1945. godine.² Konačno, udžbenik za drugi razred, objavljen je u ljeto 2011. godine. On ima 275 stranica, a obrađuje povijest Europe i svijeta od Antike do 1815. godine.³ Udžbenike su priredile dvije ekipe srednjoškolskih profesora povijesti iz dviju zemalja, koji su radili u parovima pod zajedničkim vodstvom Petera Geissa i Rainera Bendicka s njemačke strane te Guillaumea Le Quintreca i Daniela Henrija s francuske strane. Objavile su ih dvije izdavačke kuće koje zauzimaju središnje mjesto u školskom izdavaštvu, Nathan u Francuskoj i Klett u Njemačkoj.

-
- 1 *Histoire/Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945 – Manuel d'histoire franco-allemand*, Terminales L/ES/S, sous la direction de Peter Geiss et Guillaume Le Quintrec (Paris: Nathan 2006). Udžbenik sadrži i CD s dodatnim poglavljem „La colonisation européenne et le système colonial“ i s 38 tema za pripremu mature. *Histoire/Geschichte. Europa und die Welt seit 1945 – Deutsch-französisches Geschichtsbuch*, Gymnasiale Oberstufe, herausgegeben von Guillaume Le Quintrec und Peter Geiss (Stuttgart-Leipzig: Klett, 2006). [Dalje: *Histoire/Geschichte*, sv. 3]
 - 2 *Histoire/Geschichte, L'Europe et le monde du congrès de Vienne à 1945, Manuel d'Histoire franco-allemand*, 1e L-ES-S, sous la direction de Peter Geiss, Daniel Henri i Guillaume Le Quintrec (Paris: Nathan, 2008); *Histoire/Geschichte. Europa und die Welt vom Wiener Kongress bis 1945, Deutsch-französisches Geschichtsbuch*, Gymnasiale Oberstufe, herausgegeben von Daniel Henri, Guillaume Le Quintrec und Peter Geiss (Stuttgart- Leipzig: Klett, 2008). [Dalje: *Histoire/Geschichte*, sv. 2]
 - 3 *Histoire/Geschichte. L'Europe et le monde de l'Antiquité à 1815*, Manuel d'histoire franco-allemand, BD 3, sous la direction de Rainer Bendick, Peter Geiss, Daniel Henri et Guillaume Le Quintrec (Pariz 2011); *Histoire/Geschichte. Europa und die Welt von der Antike bis 1815*, herausgegeben von Rainer Bendick, Peter Geiss, Daniel Henri und Guillaume le Quintrec (Stuttgart-Leipzig: Klett, 2011). [Dalje: *Histoire/Geschichte*, sv. 1]

Nastanak, koncepcija i uvjeti realizacije

Podrijetlo udžbenika seže u inicijative pokrenute prilikom četrdesete godišnjice francusko-njemačkog prijateljskog sporazuma u siječnju 2003. godine. Kako bismo bolje naglasili važnost tog sporazuma – u međunarodnom kontekstu obilježenom perspektivom tada skorog ulaska SAD-a u rat u Iraku i zajedničkog odbijanja vojne intervencije Francuske i Njemačke – predstavnici dviju zemalja okupili su u Berlinu parlament mladih zadužen za raspravu o francusko-njemačkim odnosima i prijedloge njihove aktualizacije. Jedna od želja bila je „realizacija francusko-njemačkog udžbenika povijesti s identičnim sadržajem za obje zemlje, kako bi produbile međusobno razumijevanje“. Taj je prijedlog odmah naišao na dobar prijem kod dviju vlada koje su se dogovorile kako će ga, uz izričitu potporu predsjednika Chiraca i kancelara Schrödera, čim prije provesti u djelo.

Radi se, dakle, o inicijativi koja potječe iz građanskog društva. Međutim, ubrzo su je ponovno prihvatile političke vlasti dviju zemalja. Valja dodatno naglasiti da bez te političke dimenzije, prisutne od samoga početka, prvi francusko-njemački udžbenik nesumnjivo nikada ne bi mogao biti realiziran. Štoviše, prve konkretne mjere imale su zadaću stvoriti političke i tehničke uvjete koji bi omogućili realizaciju projekta. S francuske strane stvari su bile prilično jednostavne: zaduženo za predmet bilo je, kako i priliči, Ministarstvo obrazovanja uz potporu Ministarstva vanjskih poslova. S njemačke strane Ministarstvo vanjskih poslova također je bilo uključeno. No budući da je Njemačka savezna država, a obrazovna pitanja rješavaju se u nadležnosti pojedinih saveznih pokrajina (*Länder*), trebalo ga je odobriti njih šesnaest.

Jednom kada su ti preduvjeti bili osigurani, dvije su strane mogle osnovati upravni odbor zadužen za razradu tehničkih uvjeta budućeg udžbenika i pratiti njegovu realizaciju. Odbor od gotovo dvadeset osoba istovremeno je okupljao povjesničare iz obje zemalja, dobre poznavatelje povijesti i obrazovanja susjedne zemlje te predstavnike obrazovnih institucija Francuske i Njemačke. Prvi su se puta okupili u Sarrebrückenu u siječnju 2004. godine, a do završetka projekta sedam godina kasnije sastali su se otprilike dvadeset i pet puta, kako u Francuskoj tako i u Njemačkoj.

U prvoj etapi upravni je odbor odlučio definirati ciljeve i razraditi tehničke uvjete. Odlučeno je sljedeće: da će se sastaviti zajednički udžbenik s potpuno identičnim sadržajem u obje verzije, dakle, francusko-njemački udžbenik povijesti, a ne udžbenik francusko-njemačke povijesti; da će biti podijeljen u tri sveska, za drugi, prvi i završni razred u Francuskoj te njihove ekvivalente u Njemačkoj (napredna gimnazijska razina); da će, što je više moguće, biti usklađen s važećim programima u Francuskoj i njemačkim saveznom pokrajinama; da će naglasak biti stavljen na europsku povijest; da će svako poglavlje i potpoglavlje imati istu uredničku i vizualnu strukturu; da će se ograničiti prostor predviđen za autorske tekstove (između petine i četvrtine ukupnog teksta); da će se prednost dati izvorima i drugim dokumentima koji omogućuju samostalni rad učenika; konačno, da će se prednost dati „dodatnoj“

francusko-njemačkoj vrijednosti, naglašavajući komparativnost i transfere, specifičnosti percepcije, interpretacije i aproprijacije, kao i razlike u terminologiji.⁴

Upravni odbor potom je definirao osamnaest poglavlja koje je trebalo podijeliti na jednake dijelove za tri sveska udžbenika, od poglavlja *Antički korijeni europske povijesti* do poglavlja *Francuska i Njemačka nakon 1945. godine, partnerstvo za primjer?* Za svako od njih sastavljen je sažetak od jedne stranice koji precizira sadržaj i problematiku poglavlja. Kao odgovor na želju nadzornih tijela, odlučeno je da će prvi objavljeni svezak – iz razloga uočljivosti i političke simbolike – biti svezak za završni razred. Sljedeća etapa bio je poziv na iskaz interesa, upućen francuskim i njemačkim školskim izdavačima. Od početka je bilo jasno da će takav udžbenik moći realizirati samo iskusni autori i profesionalni urednici koji će raditi u paru, s potpunom odgovornošću i bez potpore. Urednički tandem koji je prevladao povezo je izdavače Nathan i Klett koji imaju važno mjesto u svijetu francuskog i njemačkog školskog izdavaštva.

Pretpovijest i preduvjeti

Prije nego li krenemo s prikazom i analizom prvih dvaju svezaka, poteškoća koje je trebalo svladati da bismo ih realizirali, kao i rješenja koje smo pronašli kako bismo to postigli, moramo se nakratko vratiti unatrag kako bismo odgovorili na neizbježno pitanje koje je postavila većina promatrača: zašto su Francuzi i Nijemci bili prvi koji su pokrenuli i realizirali takav projekt? Zašto baš oni, a ne Francuzi i Talijani, Belgijanci i Nizozemci, Španjolci i Portugalci, Nijemci i Austrijanci?

Prvi dio odgovora trebamo potražiti ne samo u pomirenju Francuske i Njemačke, koje je tim više impresivno jer se dogodilo nakon više od stoljeća tradicionalnog neprijateljstva,⁵ već i u snazi veza obogaćivanih na svim razinama između dviju zemalja, u skladu koji je obilježio razvoj dvaju društava od kraja rata te u mnoštvu suradnji koje ih zbližavaju. Ukratko, u svim procesima i zbiljama koji predstavljaju predmet dvaju posljednjih poglavlja udžbenika za završni razred (poglavlje 16: *Ekonomija i društvo u Francuskoj i Njemačkoj od 1945. godine: snažno zajedništvo* i poglavlje 17: *Francusko-njemačko partnerstvo: uspjeh za primjer?*), sa zaključcima koji nastaju u recipročnoj percepciji sadašnjosti i prošlosti.⁶ Već desetljećima velika većina Francuza i Nijemaca smatra da im je susjedna zemlja saveznik kojemu najviše vjeruju. Naučili su smatrati prošlost susjedne zemlje dijelom vlastite prošlosti⁷ i postajali su sve svjesniji

4 Pierre Monnet, „Un manuel d'histoire franco-allemand“, *Revue Historique*, CCCVIII, 2 (2006): 409-422.

5 Michael Jeismann, *Das Vaterland der Feinde. Studien zum nationalen Feindbegriff und Selbstverständnis in Deutschland und Frankreich, 1792-1918* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1992).

6 Hartmut Kaelble, *Nachbarn am Rhein. Entfremdung und Annäherung der französischen und deutschen Gesellschaft seit 1880* (München: Beck, 1991); Idem, *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart* (München: Beck, 2007).

7 Valérie Rosoux, *Les usages de la mémoire dans les relations internationales. Le recours au passé dans la poli-*

snažne povezanosti njihovih povijesti, mnoštva prožimanja koja ih obilježavaju kao zajednička konfliktna i sporazumna mjesta sjećanja.⁸

Francusko-njemački udžbenik također je, kao što su na to nedavno podsjetili Corinne Defrance i Ulrich Pfeil, završetak duge suradnje francuskih i njemačkih povjesničara čiji korijeni sežu u prvu polovicu 20. stoljeća.⁹ Prvu takvu inicijativu pokrenuli su tridesetih godina njemački medijevist Fritz Kern (sa Sveučilišta u Bonnu) i francuski publicist Jean de Pange, sa svojim, nažalost, nedovršenim projektom „udžbenika francusko-njemačkih odnosa“. Ubrzo nakon toga, na inicijativu njihovih institucija, počeli su se održavati sastanci nastavnika povijesti iz dviju zemalja; 1935. godine rezultirali su razradom 39 teza s ciljem poboljšanja nastave povijesti od 17. do 20. stoljeća u dvjema zemljama, u duhu uzajamnog razumijevanja. I ta druga inicijativa zbog političkog je konteksta ostala mrtvo slovo na papiru. No, tek što je završio Drugi svjetski rat, ponovno su je 1951. godine pokrenuli njemački povjesničar Georg Eckert (budući upravitelj Međunarodnog instituta za istraživanje školskih udžbenika u Braunschweigu koji danas nosi njegovo ime) i Edouard Bruley, predsjednik Francuske udruge profesora povijesti i geografije (APHG). Redoviti sastanci koji su se otada održavali rezultirali su nizom preporuka za poboljšanje nastave povijesti u susjednoj zemlji koje su na neki način pripremile teren. Oni su iznijeli ideju o radu dvojice urednika koji bi zajednički sastavili povijest francusko-njemačkih odnosa, kako bi se stajališta usuglasila, a uređivanje povjerilo dvonacionalnim tandemima.¹⁰

Realizacija takvog udžbenika ne bi bila moguća ni bez brojnih institucija koje su srednjoškolske i sveučilišne nastavnike desetljećima učile zajedničkom radu, uz napredne metode, pedagoško iskustvo i pojavu kruga francusko-njemačkih povjesničara. Korijeni komparatistike, koja ima velik udio u koncepciji francusko-njemačkog udžbenika, kao i u njegovoj pedagoškoj praksi, sežu u vrijeme Marca Blocha, francusko-njemačkog povjesničara, i njegova čuvenog članka iz 1928. godine o

tique étrangère de la France à l'égard de l'Allemagne et de l'Algérie de 1962 à nos jours (Bruxelles, 2001); Jean-Noël Jeanneney i Philippe Joutard ur., *Du bon usage des grands hommes en Europe* (Pariz: Perrin, 2003).

- 8 Etienne François i Hagen Schulze ur., *Deutsche Erinnerungsorte*, Band I-III (München: Beck, 2001). Djelomičan francuski prijevod pod naslovom *Mémoires allemandes* (Pariz: Gallimard, 2007).
- 9 Corinne Defrance i Ulrich Pfeil, *Le manuel franco-allemand d'histoire: L'aboutissement d'un long travail de coopération entre historiens français et allemands, document d'études n. 11 (décembre 2006) du comité d'étude des relations franco-allemandes (Ifri)*.
- 10 Ovu je ideju uspješno primjenio i Njemački povijesni institut u Parizu u suradnji s École des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Škola visokih studija društvenih znanosti), koja je rezultirala objavljivanjem, zasad samo na njemačkom jeziku, francusko-njemačke povijesti (*Deutsch-französische Geschichte*). Uredili su je Werner Paravicini, Gudrun Gersmann i Michael Werner. Serija je objavljena uz potporu Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Darmstadt), a broji jedanaest svezaka, od 9. stoljeća do naših dana. Izašli su sljedeći svesci: sv. 1: Rolf Grosse, *Vom Frankenreich zu den Ursprüngen der Nationalstaaten: 800-1214* (Darmstadt, 2005); sv. 3: Rainer Babel, *Deutschland und Frankreich im Zeichen der habsburgischen Universalmonarchie: 1500-1650* (Darmstadt, 2005); sv. 4: Guido Braun, *Von der politischen zur kulturellen Hegemonie Frankreichs: 1648-1789* (Darmstadt, 2008); sv. 5: Bernhard Struck et Claire Gantet, *Revolution, Krieg, Verflechtung: 1789-1815* (Darmstadt, 2008).

komparativnoj historiji.¹¹ Suvremeni pristup „kulturnih transfera“, kao i *histoire croisée*, koji su joj istovremeno dopuna i prekoračenje, razvili su se prije svega na francusko-njemačkoj osnovi.¹² U srednjoškolskoj nastavi, francusko-njemačke gimnazije, mreža „AbiBac“, kao i europski razredi, stvorili su osnove nastave povijesti ostavivši velik prostor povijesti i kulturi susjedne zemlje.¹³ Valja naglasiti i ulogu institucija, kao što su Njemački povijesni institut u Parizu, Francusko povijesno izaslanstvo u Njemačkoj (Göttingen) te Centar Marc Bloch (Berlin), u poznavanju povijesti susjedne zemlje i obrazovanju povjesničara, kako bi u istoj mjeri bili upoznati s objema zemljama. Jednako zastupljene u upravnom odboru, te institucije dokazuju ono za što je francuski povjesničar Jean-Pierre Rioux predložio naziv „prednosti bilateralnog“.¹⁴

Izazovi i poteškoće

Unatoč povoljnim preduvjetima, realizacija prvog udžbenika nije prošla bez poteškoća. Suprotno očekivanome, najveće poteškoće nisu činila pitanja interpretacije. Izbor velikih poglavlja, definicija sadržaja zajedničke osnove znanja koju su maturanti iz obiju zemalja trebali usvojiti te razrada početne problematike nisu predstavljale dodatan problem, kao ni reorganizacije koje su se u procesu nametnule autorima i upravnom odboru. Jedina prava točka razmimoilaženja glede udžbenika završnog razreda ticala se, s jedne strane, uloge SAD-a u razvoju Europe i svijeta nakon 1945. godine, a s druge strane prezentacije i interpretacije socijalističkih iskustava. Dok je francuska strana davala prednost diferenciranoj prezentaciji uloge SAD-a, uzimajući u obzir njihove interese kao interese velike sile, njemačka je strana tražila naglašavanje plemenite uloge SAD-a u obrani slobode u Europi i svijetu. S druge strane, u prezentaciji narodnih demokracija te socijalističkih i komunističkih pokreta, njemačka je strana naglašavala monolitnu, tiransku i represivnu stranu socijalističkog bloka, dok je francuska strana nužnim smatrala podsjetiti da je komunistička utopija neko vrijeme bila prihvaćena kao alternativa kapitalističkom i liberalnom modelu te

-
- 11 Marc Bloch, „Pour une histoire comparée des sociétés européennes“, *Revue de synthèse historique*, t. 46 (1928): 15-50. Hrvatski prijevod u: Marc Bloch, „Za komparativnu historiju europskih društava“, u *Uvod u komparativnu historiju*, ur. Drago Roksandić (Zagreb: Golden marketnig – Tehnička knjiga, 2004): 37-64.
 - 12 Michel Espagne i Michael Werner, „La construction d'une référence culturelle allemande en France. Genèse et histoire“, *Annales E.S.C.* (1987): 969-992; Michael Werner i Bénédicte Zimmermann ur., *De la comparaison à l'histoire croisée* (Pariz: Seuil, 2004).
 - 13 Jedan od članova upravnog odbora je i ravnatelj francusko-njemačke gimnazije u Sarrebrückenu. Što se tiče autora udžbenika, spomenut ćemo kako nekoliko njemačkih autora predaje istovremeno i povijest i francuski, jedan francuski autor predaje u francusko-njemačkoj gimnaziji, a još dvojica predaju ili su predavali u francuskoj gimnaziji u Njemačkoj.
 - 14 Vidi s tim u vezi dokument „Apprendre l'histoire de l'Europe“, sastavljen pod uredničkom palicom Jean-Pierre Riouxa u 71. broju (srpanj-rujan 2001) časopisa *Vingtième Siècle* i osobito članak koji me zamolio da napišem, „Les vertus du bilatéral“, str. 91-95. Troje članova upravnog odbora bivši su upravitelji Povijesnog izaslanstva u Göttingenu, jedan je član bivši upravitelj Centra Marc Bloch, dok je drugi bivši upravitelj Njemačkog povijesnog instituta u Parizu.

da su socijalistička društva imala relativnu autonomiju. To razmimoilaženje nimalo nije bilo zanemareno u dijelu gdje je ono najosjetljivije (Dio 2, *Europa u podijeljenom svijetu, 1949-1989*), već je prihvaćeno naglašavanjem razlika u percepciji i političkoj kulturi Francuske i Njemačke, izborom primjerenih dokumenata, formulacijom pitanja i osnova za rad, koje pomažu problematizirati te razlike, i konačno dodatkom od jedne stranice o „francusko-njemačkim stajalištima“ na kraju poglavlja, koji sintetizira razlike dviju zemalja u percepciji komunizma i odnosa sa SAD-om. Što se tiče udžbenika za prvi razred koji se bavi razdobljem od 1815. do 1945. godine (dakle, trima ratovima u kojima su se sukobile Francuska i Njemačka), nije bilo razlika u interpretacijama. U udžbeniku za prvi razred, jedino je poglavlje Židovi i kršćani u Rimskom Carstvu predstavljalo problem. Vrlo vezani za „sekularizam“, francuski su autori smatrali da je prva verzija tog poglavlja, koju su napisali njemački autori, bila nekompatibilna s uredbama koja se primjenjuju u Francuskoj. Uslijedile su duge rasprave prije nego što je dogovorena verzija koja je zadovoljila senzibilitet i francuskih i njemačkih autora.

Ovaj primjer dobro pokazuje kako se na prave poteškoće nailazilo ne toliko u sadržaju, koliko u razlikama, odnosno u postojećim kontrastima između Francuske i Njemačke u odnosu prema prošlosti, ulozi povijesti u srednjoškolskoj nastavi te prema pedagoškim praksama i načinima prezentacije povijesti.¹⁵ Prva razlika tiče se združivanja disciplina: dok su u Francuskoj povijest i geografija strukturalno povezane – otuda s francuske strane mnoštvo karata i općenita važnost istraživanja prostora kao povijesne kategorije – u Njemačkoj je povijest povezana s filozofijom, germanistikom ili društvenim i političkim znanostima – zato je na njemačkoj strani pozornost usmjerena na pojmove i terminologiju, koncepte i teorije, historiografiju i refleksivnost, dok se prostoru daje tek mali udio.¹⁶ Druga razlika tiče se pedagoških praksi: dok je u Francuskoj prioritetno prenošenje znanja učenicima, što važnom čini ulogu profesora, u Njemačkoj se više prostora daje individualnom radu ili radu u grupi, kao i diskusiji. Tome možemo pridodati kontrast između Francuske, u kojoj postoji nacionalni program koji se nameće svima i služi kao osnova za maturu, i Njemačke, gdje svaka savezna pokrajina ima svoje programe u kojima je uloga voditelja mala (osobito u razredima s pojačanom nastavom povijesti, zvane *Leistungskurse*) i gdje se načini polaganja mature razlikuju od pokrajine do pokrajine (centralna matura, *Zentralabitur*, u pokrajinama poput Bavarske te decentralizirana matura, jedinstvena za svaku ustanovu, kao što je to u pokrajinama Porajnja u sjevernoj Vestfaliji ili u Berlinu). Treću razliku čini procedura odobravanja udžbenika:

15 Za više detalja, pozivam se na vlastiti članak „Rapport à l'histoire“ u: Jacques Leenhardt i Robert Picht ur., *Au jardin des malentendus. Le commerce franco-allemand des idées*, novo i obnovljeno izdanje (Arles: Actes Sud, 1997), 17-24. Vidi također i emisiju *Chacun son histoire?* kanala Arte koju je uredio Pierre-Olivier François, a prikazana je 18. siječnja 2007.

16 V. s tim u vezi: Etienne François, Jörg Seifarth i Bernhard Struck ur., *Die Grenze als Raum, Erfahrung und Konstruktion, Deutschland, Frankreich und Polen vom 17. bis zum 20. Jahrhundert* (Frankfurt/M: Campus, 2006).

dok je u Francuskoj dovoljno da se udžbenik jasno referira na važeće programe, svaka njemačka savezna pokrajina ima svoju proceduru odobravanja tijekom koje se na uvid daje cjeloviti rukopis novog udžbenika (i uz pravo ministarstva na izmjene) – otuda veliki problemi s vremenskim rasporedom na koje smo naišli u finalnoj fazi realizacije udžbenika za završni razred. Dok je francuski udžbenik bio spreman za tisak, trebalo je čekati nekoliko tjedana kako bi njemački, nakon brze i izvanredne procedure (jer je prvi puta u povijesti Savezne Republike isti udžbenik odobren u šesnaest pokrajina), bio odobren.¹⁷ Posljednja razlika tiče se načina prezentacije i pisanja povijesti: dok se u Njemačkoj povijest nalazi na visokom znanstvenom nivou (definira se kao *Geschichtswissenschaft*, povijesna znanost), predstavlja se kao model sveučilišne povijesti (otuda važnost akademskog stila, kao i rada na pisanim izvorima) i ima etičko-političke ambicije za primjenu unutar zemlje (jedan od njezinih glavnih ciljeva je suočavanje s nacizmom i totalitarizmom, kao i obrazovanje o liberalnoj i parlamentarnoj demokraciji), povijest u Francuskoj bliskija je književnosti i naraciji, veća važnost daje se slikama, reprezentacijama i baštini, a više nego u Njemačkoj ima zadaću građanskog odgoja u univerzalističkom kontekstu. Otuda, primjerice, zamjetna razlika, čak i nakon dobrih prijevoda, između tekstova koje su pisali njemački autori koji prednost daju više apstraktnim formulacijama nego pasivnom stilu i prošlom vremenu, i francuskih tekstova koji su pisani u prezentu, slikovitijim jezikom i dinamičnijim stilom.

Otkloniti te izazove nije bio jednostavan zadatak, osobito prilikom izrade udžbenika za završni razred (pri sastavljanju udžbenika za prvi i drugi razred iskorištena su prethodna iskustva, čime se objašnjava njihova superiornija kvaliteta), i bilo bi tašto reći da smo svaki puta to uspjeli. Rješenja koja su nam se nametnula bila su sljedeća: okrenuti razmimoilaženja u smjeru visokih pedagoških praksi (kombinirajući karte à la française te dugačke i bogato pisane izvore *im deutschen Stil* ili predlažući zadatke i osnove za rad koji se mogu primijeniti jednako i u francuskom završnom razredu i u njemačkom razredu s pojačanom nastavom povijesti); pripaziti na pitanja terminologije (otuda velik broj definicija i ključnih pojmova u svakome poglavlju, ali isto tako i ključnih riječi ponuđenih u francuskoj, njemačkoj i engleskoj formulaciji na kraju svakog većeg dijela); obogatiti udžbenik posuđenim dokumentima kao i dokumentima iz francuskih i njemačkih fondova; predložiti za svako poglavlje dva ili tri tematska predmeta koji omogućuju produblivanje i diskusiju; umetnuti na kraju poglavlja jednu stranicu koja nudi istovremeno „francuska i njemačka stajališta“ i dodatne informacije (bibliografija, filmovi, romani, muzeji, internetske stranice itd.); dodati udžbeniku prilog s metodom, biografijama i rječnikom od ukupno tridesetak stranica; konačno, pažljivo iščitati, odnosno ponovno ispisati tekstove prvotno napisane na jeziku susjedne zemlje, kako bi se izbjeglo sve ono što bi suviše izravno podsjećalo na prijevod. „Kao i uvijek kod povijesti“, dobro je primjetio medijevist Pierre

17 Valja zabilježiti i to da su zahtjevi za izmjenama, pristigli iz saveznih država za udžbenik završnog razreda bili istovremeno i ograničeni i mogućí, budući da su se ograničili na razmjenu dvaju dokumenata.

Monnet, član upravnog odbora, bivši upravitelj Francuskog povijesnog izaslanstva u Njemačkoj, kasnije predsjednik Francusko-njemačkog sveučilišta, „prevoditelji su se više susretali s kulturnim nego s lingvističkim problemima. Francuski termin „sekularno“, primjerice, ne nalazi svog ekvivalenta u Njemačkoj, jer odnosi između države i crkava ondje počivaju na partnerskoj osnovi. Isto tako, riječ „pamćenje“ (*mémoire*) u francuskom pokriva i značenje pojmova *sjećanje*, *baština*, *komemoracija*, dok njemački pomno razlikuje termine i koncepte“.¹⁸

Sažeti prikaz jednog poglavlja dat će nam uvid u to kako su autori svladali izazov zajedničkog udžbenika. Za primjer ćemo uzeti drugo poglavlje udžbenika za završni razred *Sjećanja na Drugi svjetski rat* (str. 30-45). Poglavlje se otvara na dvjema stranicama: s lijeve strane nalaze se plan, opća problematika i kronologija s određenim datumima (od njemačke kapitulacije do šezdesete obljetnice iskrcavanja u Normandiji), dok su s desne strane dvije velike fotografije u boji, jedna američkog vojnog groblja u Normandiji i druga koja prikazuje jedanaest različitih prijevoda dnevnika Anne Frank. Poglavlje se dalje dijeli na četiri lekcije: *Od kulta pobjede do 'nužnosti pamćenja'*, *Sjećanje na holokaust, Francuzi i Drugi svjetski rat: „višijeovski sindrom“*, *Njemačka i njezino sjećanje nakon 1945.* U svakoj od tih lekcija autorski tekst zauzima dvije petine prostora, dok je ostatak predviđen za izvore i dokumente. Lekcije 2, 3 i 4 nadopunjene su s jednim *dossier* s ponajprije dokumentarističkim aspektom (tekst ondje zauzima osminu prostora), naslovljenima *Mjesta sjećanja na holokaust u svijetu (Pariz, Jeruzalem, Auschwitz, Washington i Berlin)*, *Sjećanje na holokaust u Francuskoj te Krivci ili žrtve? Nijemci suočeni sa svojom prošlošću.* Cjelokupno poglavlje donosi ukupno četrnaest pisanih izvora (pet francuskih i šest njemačkih), dvadeset i četiri ikonografska i jedan grafički dokumenta; nudi jedanaest definicija, pet ključnih riječi i trideset i tri osnove za rad (od pitanja za analizu teksta „Kako je Japan promišljao svoju prošlost nakon završetka rata?“ pa do pitanja za raspravu „Prema vašem mišljenju, kako pobijeđene nacije trebaju biti uključene u obilježavanje savezničke pobjede?“). U samoj strukturi poglavlje se bavi općim razvojem (ne samo europskim, već i svjetskim), zatim uspoređuje francuski i njemački razvoj (uključujući i SR Njemačku i DR Njemačku), ostavljajući dovoljno prostora za rasprave i kontroverze.

Umjesto rezultata: recepcija i perspektive

Otkako je objavljen, prvi svezak francusko-njemačkog udžbenika povijesti bio je vrlo komentiran. Nebrojena stajališta novinara, sveučilišnih djelatnika i povjesničara izražavala su priznanje prvom takvom udžbeniku u svijetu, naglašavajući njegovu inovativnost i doprinose, ali i kritike njegovih slabosti ili nedostataka (koje ponekad nisu bile lišene neznanja o tome što je to zapravo udžbenik).¹⁹ Svi se slažu da

18 Pierre Monnet, „Faites un manuel, pas la guerre!“, *L'Histoire*, n. 312 (septembre 2006): 22-23.

19 Koliko mi je poznato, najcjelovitiji komentar udžbenika završnog razreda objavljen je u časopisu *Dokumente. Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog* 5 (2006): 53-102 (sastavili su ga Reiner

se radi koliko o pedagoškom toliko i političkom projektu (u građanskom smislu tog pojma). Unatoč tome što je nastao na francusko-njemačkoj osnovi, svi priznaju da projekt ima duboku europsku i transnacionalnu dimenziju: spajajući različita povijesna i pedagoška naslijeđa, njime se želi pridonijeti nastanku vizije prošlosti koja premošćuje nacionalne kulture, priznajući ipak njihovu specifičnost, te ih uklapa u transnacionalnu perspektivu s ciljem potpore sličnom projektu u budućnosti. Premda na prvi pogled ima manje ambicija od „Euroudžbenika“ pokrenutog 1988. godine na inicijativu Frédérica Delouchea, na kojemu je radilo trinaest povjesničara i didaktičara iz trinaest različitih zemalja,²⁰ on predstavlja ogroman napredak jer je realiziran uz potporu obrazovnih institucija iz partnerskih zemalja i jer se odmah mogao koristiti kao klasični udžbenik, nudeći pritom kao dodatnu vrijednost dopunske informacije i francusko-njemačka stajališta. Dok je „Euroudžbenik“ imao tek polovičan uspjeh – otkrivajući pritom težinu stvaranja autentičnog transnacionalnog djela – francusko-njemački udžbenik za završni razred prodan je već u jesen 2006. godine u više od 60.000 primjeraka (sa znatnim brojem francuskih primjeraka kupljenih u Njemačkoj i još više njemačkih primjeraka kupljenih u Francuskoj).

Odjek na međunarodnoj razini bio je osobito važan, prije svega u jugoistočnoj Aziji. Japan i Koreja zauzimaju u tome prvo mjesto, budući da je udžbenik za završni razred preveden i na japanski i na korejski jezik. U Japanu je na inicijativu profesora Hisakija Kenmochija i Akoiyshija Nishiyame osnovana međunarodna istraživačka skupina posvećena istraživanju udžbenika, koja je umnogostručila inicijative u tome smjeru (počevši s prethodno navedenim prijevodom) i prikupila precizne informacije o utjecaju francusko-njemačkog udžbenika povijesti i njegovoj recepciji.²¹ Objava udžbenika poslužila je kao poticaj i „povijesnom forumu istočne Azije“, kojeg je pokrenuo profesor Minoru Iwasaki. I sâm sam bio pozvan na predstavljanje udžbenika u Pekingu i Šangaju u studenom 2008. te u Tokiju u veljači 2009. godine. Ove je godine objavljena i knjiga o suvremenoj povijesti jugoistočne Azije koju je sastavila ekipa korejskih, kineskih i japanskih povjesničara.²²

U samoj Europi, francusko-njemačka inicijativa imala je važnu ulogu u pokretanju slične inicijative koja uključuje Poljsku i Njemačku. Riječ je o pothvatu Instituta Georg Eckert u Braunschweigu i Centra za povijesna istraživanja u Berlinu Poljske akademije znanosti. Kao i u slučaju francusko-njemačkog udžbenika, predviđeno je da će poljski i njemački autori sastaviti tri sveska s identičnim sadržajem za srednje

Marcowitz i Ulrich Pfeil). Udžbenik za prvi razred komentirali su na sličan način Corinne Defrance, Rainer Marcowitz i Ulrich Pfeil. Objavljen je u suradnji s Njemačkim povijesnim institutom u Parizu i Institutom Georg Eckert u Braunschweigu. Dostupan je francuskom, njemačkom i engleskom jeziku na stranici: <http://www.gei.de/index.php?id=1298&L=0> (pristup 22 siječnja 2009).

20 Udžbenik je na francuskom jeziku objavljen pod naslovom *Histoire de l'Europe* (Paris: Hachette, 1997). Njemačka verzija objavljena je pod naslovom *Europäisches Geschichtsbuch* (Stuttgart: Klett, 1992).

21 Akiyoshi Nishiyama, „Ein Ziel in weiter Ferne? Das gemeinsame deutsch-französische Geschichtsbuch aus japanischer Sicht“, *Revue d'Allemagne* 41-1 (2009): 105-123.

22 *Modern History of East Asia*, Books 1 and 2 (Seul, 2012). Koautori su članovi povjerenstva za pisanje povijesti Koreje, Kine i Japana.

škole. Objava prvog sveska očekuje se 2014. godine. Inicijativa susjednih zemalja u obliku izdavanja pedagoških dokumenata namijenjenih nastavnicima dviju zemalja također je u procesu realizacije između Njemačke i Češke.

Koliko god važni bili, ti pokazatelji interesa ipak nisu ništa manje neizravni i izvanjski: francusko-njemački udžbenik povijesti sastavljen je prije svega za učenike i nastavnike dviju zemalja. Što se događa na toj razini? Je li moguće objaviti prve rezultate o utjecaju udžbenika u nastavi povijesti u Francuskoj i Njemačkoj? Prodajne brojke daju nam prvi odgovor. Prema informacijama koje su nam dali urednici, već u proljeće 2012. godine prodano je 90.000 primjeraka udžbenika za završni razred, 30.000 primjeraka udžbenika za prvi razred te 12.000 primjeraka sveska za drugi razred. Te brojke sigurno nisu zanemarive, no one ipak ne svjedoče o oduševljenju nastavnika povijesti za taj udžbenik nove vrste. Unatoč znatnom broju prodanih primjeraka, koje su kupili pojedinci ili skupine (kao što je to slučaj u pokrajini Alzas), prikupljene opservacije u dvjema zemljama pokazuju da su ustanove, koje koriste francusko-njemački udžbenik kao standardni udžbenik, prije svega francusko-njemačke gimnazije, zatim ustanove koje pripremaju učenike za maturu, određeni broj francuskih i njemačkih gimnazija koje imaju europske razrede te francuske i njemačke gimnazije u inozemstvu. One ga koriste s istinskim oduševljenjem, što je pokazao i rezultat ispitivanja provedenog 2011. godine u Francuskoj i Njemačkoj, predstavljen na međunarodnom kolokviju održanom u Bordeauxu u veljači 2012. godine.

No koliko god aktivne bile, te institucije predstavljaju tek manjinu. Suočene s novim udžbenikom, obrazovne ustanove koje nemaju francusko-njemačko ili europsko odjeljenje, kao i većina nastavnika povijesti, kako u Francuskoj tako i Njemačkoj, svoje zanimanje iskazuju s oprezom. Izbor novog udžbenika individualan je izbor motiviranih i zainteresiranih profesora, uz njegovo prije svega indirektno korištenje: on služi obogaćivanju informacija i dokumenata korištenih u nastavi, dopunjava „obične“ udžbenike, ali ih ne zamjenjuje niti im predstavlja konkurenciju. U konačnici, on pomaže pri učenju jezika susjedne zemlje.

Skromne prodajne brojke udžbenika za drugi te još skromnije kod udžbenika za prvi razred, prvenstveno indirektna upotreba udžbenika i oprez većine nastavnika ne treba olako shvatiti. Oni su znak da eksperiment s francusko-njemačkim udžbenikom povijesti zasad nije naročito uvjerio ciljane osobe. Pazeći prije svega na dobru pripremu za maturu, nastavnici i učenici obiju zemalja vide dodatnu vrijednost udžbenika u dvama elementima – usvajanju naprednog znanja o povijesti i kulturi susjedne zemlje i europskom proširenju u perspektivi komparativne i pluralističke povijesti – to je neka vrsta besplatnog luksuza koji ne jamči najvišu ocjenu na završnom ispitu. Zasigurno bi drugačije bilo kada bi s obje strane Rajne poduzeli ozbiljnije mjere s ciljem bolje usklađenosti programa. Epizoda iz 2009. godine dobro pokazuje ograničenost zadatka. Te je godine francusko Ministarstvo obrazovanja odlučilo pokrenuti „reformu gimnazija“. Reforma je ostavila posljedice na nastavi povijesti: izmijenila je satnicu tog predmeta u matematičkim razredima, a popratila

ju je prilagodba nacionalnih programa. Neposredna posljedica te reforme bilo je djelomično zastarijevanje udžbenika za drugi razred dok je još bio u izradi. Naime, on je sastavljan prema programima koji su važili prije reforme. Ta okolnost pokazuje da pri izboru između transnacionalne težnje i nacionalne logike pobjeđuje ova potonja.

Posljednje pitanje ostaje otvoreno, pitanje o europskom proširenju modela predstavljenog francusko-njemačkim udžbenikom povijesti. Udžbenik i u ciljevima i u primjeni ima europska obilježja. No znači li to da bi za realizaciju europskog udžbenika trebalo prijeći s bilateralne na multilateralnu suradnju? Iskustvo francusko-njemačkog udžbenika ostavlja prostora sumnji. Kako bi se realizirao udžbenik s dimenzijama prosječnog udžbenika, ostavljajući pritom više mjesta povijesti susjedne zemlje, bili su potrebni rezovi. Otuda, nažalost, i iskrivljavanja: prostor dodijeljen Velikoj Britaniji u udžbeniku za prvi razred manji je od prostora dodijeljenog Njemačkoj, dok je uloga Velike Britanije u povijesti Europe i svijeta u 19. stoljeću, objektivno gledano, važnija od uloge Njemačke. U trilateralnom ili kvadrilateralnom udžbeniku, slično iskrivljavanje izmaklo bi kontroli. Moramo stoga utvrditi da europska vizija povijesti, predložena francusko-njemačkim udžbenikom, prednost daje zapadnoj Europi nauštrb drugih dijelova europskog kontinenta. Da bismo s bilateralnog mogli prijeći na multilateralni pristup, moguće je da bismo morali odustati od formule korištene za francusko-njemački udžbenik i osmisliti neka druga rješenja. Ona bi značila bolje usklađivanje programa u različitim europskim zemljama, osnaživanje razmjena među nastavnicima i zajedničku razradu određenog broja standarda koji bi se trebali naći u nacionalnim programima i udžbenicima.

No prije nego li to postignemo, trebat će proći zasigurno mnogo vremena. Naposljetku, francusko-njemački udžbenik bit će možda simbol prijeđene etape. No, ta će etapa biti neophodna, a trenutno je još daleko od konačnih posljedica koje možemo očekivati. Francusko-njemački udžbenik povijesti nije univerzalni lijek niti model kojega u stopu treba slijediti u drugim zemljama. No, on je inovativan primjer koji ukazuje na određene smjerove kojima bi valjalo krenuti, ukoliko želimo osnažiti europsku dimenziju nastave povijesti. Njegova postignuća, kao i ograničenja, rješenja koja je pronašao i prepreke kojima se suprotstavio, imaju važnost koja premašuje granice Francuske i Njemačke, a od njih koristi mogu imati i drugi prostori.

S francuskog prevela: Ivana Krizmanić